

KORXONANING RISKLARNI BAHOLASH

Xoliqulov Anvar Nematovich – SamISI “Iqtisodiy tahlil va statistika” kafedrası mudiri, i.f.n., professor

Xatarlarni baholash inson salomatligiga, mol - mulkka, atrof-muhitga va boshqalarga yetadigan xavfni tahlil qilish uchun xatarni aniqlaydigan jarayondir. Xatarlarni tahlili - tahlilning majburiy qismidir. Xavfni baholash chastota tahlilini, ta'sir tahlilini va ularning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. Ingliz tilidagi adabiyotlarda ko'pincha turli xil ma'nolarga ega bo'lgan "xavflarni baholash", "xavfni baholash", "xavflarni baholash" so'zlari ishlatiladi, lekin ular risklarni baholash sifatida tarjima qilinadi.

Xatarni baholash xavflarning qabul qilinadigan darajada xavf darajasini belgilash uchun identifikatsiya qilingan xavflarni maqbul xavf mezonlari asosida baholash kerak bo'lgan bosqichdir va ushbu qadam tavsiyalarni ishlab chiqish va kamaytirish choralarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, maqbul xavf uchun mezonlar va risklarni baholash natijalari ham sifat jihatidan, ham miqdoriy jihatdan ifodalanishi mumkin.

Ta'rifga ko'ra, riskni baholash chastota tahlilini va ta'sir tahlilini o'z ichiga oladi. Biroq, oqibatlar kam bo'lsa va chastota juda kichik bo'lsa, bitta parametрни baholash kifoya qiladi.

Xavfni baholashga to'rt xil yondashuv mavjud.

Birinchisi muhandislik. Oqibatlar va baxtsiz hodisalar statistikasi, ehtimoliy xavfsizlik tahlili bo'yicha: hodisalar daraxtlari va qobiliyatsiz daraxtlarni hisoblash va hisoblash yo'naltirilgan grafiklarga asoslangan jarayondir. Dastlabki yordamlari bilan, ular ma'lum bir asbob-uskunaning noto'g'ri ishlashiga qanday baho berishi mumkinligini taxmin qiladilar va muvaffaqiyatsizlik daraxtlari, aksincha, ba'zi kiruvchi hodisalarga olib kelishi mumkin bo'lgan barcha sabablarni kuzatish uchun yordam beradi. Daraxtlar qurilganda, har bir senariyni amalga oshirish ehtimoli (har bir tarmoq) hisobga olinadi, keyin esa zavodda sodir bo'lgan falokatning umumiy ehtimoli.

Ikkinchi yondashuv, model inson va atrof muhitga zararli omillar ta'siri modellarini qurishdir. Ushbu modellar korxonalarning normal ishlashi oqibatlari hamda ular yuz bergan baxtsiz hodisalar oqibatida yuzaga kelgan zararni tasvirlab berishi mumkin. Birinchi ikki yondashuv hisob-kitoblarga asoslanadi, ammo bunday

hisob-kitoblar uchun har doim yetarlicha ishonchli dastlabki ma'lumotlar yo'q. Bu holatda.

Uchinchi yondashuv, mutaxassis, qabul qilinadi: har xil hodisalarning ehtimoli, ular o'rtasidagi aloqalar va baxtsiz hodisalar natijalari hisob-kitoblar bilan aniqlanmaydi, balki tajribali mutaxassislarni so'roq qilish yo'li bilan aniqlanadi.

Va nihoyat, to'rtinchi yondashuv doirasida - ijtimoiy jihatdan - aholi turli xil xatarlarga munosabati, masalan, sotsiologik tadqiqotlar yordamida tekshiriladi

Xavfni aniqlash uchun bunday xilma-xil usullarning to'rtta usulini qo'llashi ajablanmasligi kerak. Turli xil vazifalarni bajarishda xavfni qandaydir hodisa yuzaga kelishi ehtimolligi, undan keyin unga zarar keltiradigan shkala miqdori yoki hatto bu ikki qiymatning kombinatsiyasi sifatida tushunish kerak. Xatarni tavsiflaganda, jamiyatning davom etishi uchun olgan foydasini hisobga olish kerak (foydasiz xavfni qabul qilish mumkin emas, hatto kam bo'lsa ham). Boshqacha qilib aytganda, xavfning kattaligi bitta raqam emas, balki bir nechta tarkibiy qismlardan tashkil topgan vektor

Shuning uchun biz qarorni qabul qilish nazariyasi bilan tavsiflangan ko'p mezonlarga asoslangan tanlov bilan muomala qilmoqdamiz. Xavfni baholash bilan bog'liq ko'plab noaniqliklar mavjud. Noaniqlik tahlili xavfni baholashning muhim qismidir. Qoida tariqasida noaniqlikning asosiy manbalari uskunalarining ishonchiligi va inson xatosi to'g'risidagi ma'lumotlar, shuningdek, amaliy favqulodda jarayon modellarining taxminlari

Xavfning kattaligini to'g'ri talqin qilish uchun noaniqliklar va ularning sabablarini tushunish kerak. Noaniqlik tahlili - risklarni baholashda ishlatiladigan dastlabki parametr va noaniqlik natijalarining noaniqlik natijalariga tarjimasini. Agar mumkin bo'lmagan joylarda noaniqlik manbalari aniqlanishi kerak. Tahlil natijalariga sezgir bo'lgan asosiy parametrlar natijada taqdim etilishi kerak

Murakkab va qimmatli hisob-kitoblar ko'pincha xavf-xatarni ta'minlayotganligini ta'kidlash muhim, uning aniqligi juda past. Murakkab texnik tizimlar uchun, agar zarur bo'lgan barcha ma'lumotlar mavjud bo'lsa ham, alohida xavf hisob-kitoblarining aniqligi bir martalik buyurtmaga ega emas. Bunday holatda, to'liq miqdoriy xavfni baholash ob'ektni xavfsizlik darajasini belgilashdan ko'ra turli xil variantlarni (masalan, jihozlarni joylashtirish) taqqoslash uchun ko'proq foydalidir.

Chet tajriba shuni ko'rsatadiki, xavfsizlik bo'yicha tavsiyalarining eng katta miqdori kam ma'lumot va mehnat sarf-xarajatlaridan foydalangan holda risklarni tahlil qilishning asosiy maqsadlariga erishish imkonini beradigan sifatli (bir qator muhandislik) risklarni tahlil qilish usullaridan foydalangan holda ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, riskni baholashning miqdoriy usullari har doim juda foydalidir va ayrim

hollarda ular, xususan, turli xil xatarlarni solishtirish yoki xavfli, murakkab va qimmat bo'lgan texnik tizimlarni o'rganish uchun yagona maqbul hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida. –Toshkent. 12.09.2023 yil.
2. Sh.M. Mirziyoev. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. -Toshkent: O'zbekiston, 2022. -104 b.
3. Pardayev M, Xasanov B., Ispoilov J., Pulatov M., Eshboyev O', Xoliqulov A.N. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. O'quv-qo'llanma, T.: CHo'lpon, 2012, 400 bet.
4. Pardayev M.Q., Pardayev O. Xoliqulov A.N., Babanazarova S.A. Raqobatbardoshlikni mustahkamlashda klaster va sinergetik samaradoklik tahlili. O'quv-qo'llanma, Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2022, 256 bet
5. Pardaev M.Q., Xoliqulov A.N., Yahyoyev T.I. Boshqaruv tahlili. O'quv-qo'llanma, Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2022, 256 bet.
6. Xoliqulov A.N., Usmanova D.Q., Raximov X.A. Korxonalarni raqobatbardoshligini baholash. O'quv qo'llanma. Samarqand.: "Turon nashr" nashriyoti, 2021. – 212-bet.
7. Xoliqulov A.N., Babanazarova S.A., Yaxyoyev T.I. Risklar tahlili. O'quv qo'llanma Samarqand.: "STEP-SEL" MCHJ. Nashriyoti, 2025, 237 bet.
8. Xoliqulov A.N., Ibodov K.B. Monopoliyaga qarshi boshqaruv nazariyasi. Darslik, Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2024, 360 bet
9. Xoliqulov A.N. Iqtisodiy tahlil va audit. O'quv qo'llanma Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2023, 209 bet
10. Xoliqulov A.N. Iste'mol bozorida monopoliyaga qarshi boshqaruv tizimini takomillashtirish mexanizmlari. Monografiya. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti – Samarqand.: "STEP-SEL" MCHJ. Nashriyoti, 2025 - 190 bet